

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru. Zadar : Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2003. 467 strani. (Svezak ; 45)

Ta zvezek je posvećen spomenu akademika Mate Suića, s kratkim zapisom (str. I–III). Snježana Vasilj objavlja članek Novčić Fokide s Gradine u Ošanićima kod Stoca (str. 1–5). Gre za bronasti kovanec Fokide, ki je bil najden v omenjenem kraju 2000. Datira se v čas od 371 do 357 pred Kr., v obdobje, ko Daorsi že vzdržujejo trgovske zveze s helenskim svetom. Kovanec se nahaja v zasebni lasti.

Emil Hilje je prispeval krajšo razpravo Utemeljenje franjevačkih samostana na zadarskim otocima (str. 7–19). Od konca 14. do srede 15. stoletja so na zadarskih otokih ustanovili štiri frančiškanske samostane: na koncu 14. stoletja so na posestvu zadarske plemiške družine Grisogono za frančiškane pregnane iz Bosne, ustanovili samostan sv. Duje v Kraju na Pašmanu, v prvi polovici 15. stoletja samostan sv. Pavla na otočku Galevcu pri Preku na Ugljanu, za katerega je sredstva oporočno zapustil plemič Bartol iz Milana; v drugi četrtini 15. stoletja s sredstvi zadarskega plemiča Šimuna Begne samostan sv. Jerolima v Ugljanu; samostan sv. Mihovila v Zaglavu je nastal na podoben način kot oni v Kraju na Pašmanu.

Petar Runje objavlja razpravo Don Juraj Zubina, svećenik hrvatske knjige (o. 1400–1480) (str. 21–38). Na podlagi arhivskih virov je predstavljen zadarski glagoljaš (naveden kot *de littera sclava*) Jurij Zubina iz družine, kjer je bilo zapored več duhovnikov. Bil je vsestransko dejaven in materialno dobro podprt duhovnik. Mesto Zadar se prek tega duhovnika kaže kot središče glagoljaštva.

Mislav Elvis Lukšić je prispeval razpravo Prilog poznavanju mletačke pomorskotrgovinske politike prema krbavskim knezovima sredinom XV. stoljeća (str. 39–69). Na podlagi listin iz obdobja 1434 in 1457, ki so bile objavljene v Ljubičevih »Listinama o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike« avtor razčlenjuje pomorsko politiko Benetk do Krbavskih knezov Kurjakovičev. Ugotovil je, da je bila ta politika izrazito protekcionistična, kar je Benetkam omogočalo lepo gospodarsko prosperiteto, omenjenim knezom pa je zlasti za njihova dva podvelebitska trga Bag in Obrovac predstavljalo zelo veliko težavo.

Miroslav Granić objavlja razpravo »Norma nobilium generale consilii civitatis paghi« iz 1455. godine (str. 71–96). V srednjem veku, ko so se na hrvaški obali oblikovale mestne komune po evropskem vzoru, je bilo plemstvo tista družbena plast, ki je upravljala mesta. Med seboj povezano v razne svete, je bilo razredno ločeno od ljudstva. Tak privilegiran položaj in materialna oskrbljenost mu je omogočala, da je sledilo vsem kulturnim dogajanjem v večjih središčih na nasprotni strani Jadrana. Pag ni prešel v srednji vek kot mesto, ki je ohranilo kontinuiteto iz antike, temveč je glavnemu naselju na otoku z žilavim bojem uspelo doseči mestni status. Njegov Mestni svet se je oblikoval iz starih hrvaških družin, naseljenih na otoku, kar je posebnost in samosvojest.

Od rajnega Davorja Frankulina Travaša je objavljena razprava Prezimana stanovnika grada i otoka Raba od XV. do XX. stoljeća (str. 97–127). V uvodnem delu prikazuje pisec rezultate pregleda o primkih na Rabu, ki jih je objavil Lucijan Marčić v svoji študiji Antropogeografska ispitivanja po severodalmatinskim ostrvima (Rab, Pag, Vir) v 38. knjigi Srpskega etnografskega zbornika leta 1926. Podatke je ta avtor zbiral zlasti po matičnih knjigah podeželskih župnij za starejše obdobje. Travaš je pomanjkljivosti tega dela popravil in pregled priimkov dopolnil do 20. stoletja.

Marija Zaninović – Rumora je prispevala članek Mjere dalmatinskih luka u priručnicima XVI. stoljeća (str. 129–135). Prikazane so mere za nosilnost ladij v manualih 16. stoletja (B. Paxi, J. Mariani). To so bile še srednjeveške mere milijar in star. Pogostost omenjanja hrvaških pristanišč in njihovih mer v primerjavi z Benetkami in drugimi sredozemskimi pristanišči kaže njihov pomen in vklopljenost v sredozemski svet.

Lovorka Čoralić objavlja razpravo Prilog životopisu rapskog biskupa Blaža Sidinea (1567–1583) (str. 137–151). Blaž Sidineo, po rodu iz Zadra, doktor cerkvenega in civilnega prava ter zadarski kanonik je bil rabski škof od 1567 do 1583. Ustanovil je rabski ženski benediktinski samostan sv. Justine za dekleta iz neplemiških družin. S shranjevanjem relikvij svetnikov in listin vezanih za rabsko zgodovino se lahko šteje za utemeljitelja rabskih arhivov. V Državnem arhivu v Zadru so shranjeni zapisi o treh inventurah njegovih premičnin neposredno pred smrtjo in takoj po njej.

Milorad Pavić je prispeval obsežno razpravo Plovidbene rute srednjim i južnim Jadranom u izolatu Giuseppea Rosaccia (str. 153–199). Prikazane so plovne rute vzdolž obale v srednjem in južnem Jadranu

na koncu 16. stoletja, kakor so opisane v treh delih Giuseppea Rosaccia v njegovem delu »Viaggio«. Kljub konjunkturi v ladjarstvu in razvoju navigacijskih pripomočkov v 15. in 16. stoletju je dolga plovba na Jadranu še naprej potekala vzdolž obale, predvsem zato, da so se izognili vremenskim težavam na odprtem morju. Izbor pristanišč na poti, kjer so se ladje ustavljale, je bil odvisen od končne destinacije. Ladje so iz Benetk plule do Zadra in nadaljevale pot ob obali do Šibenika. Glede na beneško-turške odnose se je po potrebi plulo tudi do Skradina. Naslednji pomembnejši postaji sta bili Trogir in Split. Iz Splita je šla plovba ob obali ali bolj pogosto med dalmatinskimi otoki Šolto, Bračem in Visom naprej do Korčule in Dubrovnika – za Benetkami v 16. stoletju najpomembnejšim pomorskim središčem.

Milko Brković objavlja razpravo Nekoliko poljičkih dokumenata pisanih u selu Truše (XVI.–XVIII. st.) (str. 201–242). Gre za faksimile in prepise 16 listin, ki so bili doslej javnosti neznan in neobjavljeni. V njihovi dataciji se navaja mesto izdaje, vas Truše v Poljički republiki, kar je bil kriterij za naslov razprave. Listine so obdelane s stališča pomožnih zgodovinskih ved. Pisane so v bosančici ali hrvaški cirilici, po vsebini pa so večinoma kupoprodajne pogodbe o zemljiščih in darovnice o njih. Čeprav gre za listine od 16. do 18. stoletja je njihova struktura zelo podobna strukturi starohrvaške listine in pobotnicam ter listinam srednjeveške humske in bosanske pisarne.

Željko Holjevac je prispeval razpravo Problemi habsburško-mletačkog razgraničenja u Podgorju i Pozrmanju potkraj 17. i početkom 18. stoljeća (str. 243–269). Na podlagi arhivskih in objavljenih virov ter literature je avtor prikazal habsburško-beneško mejne spore in pretenzije na meji Like in Dalmacije 1699 (pred Karlovačkim Ššremski Karlovcić mirom, med njim in po njem) ter določanje mej. Proti habsburškemu dosežkom na območju vzhodnega Jadrana so si Benečani prizadevali zagotoviti in zavarovati njihov absolutni *dominium per mare*, kar je vodilo k pogostim sporom, nerazumevanju, incidentom in do neposrednih oboroženih spopadov (npr. blizu Zvonigrada), kar je naposled vodilo do vzpostavitve novih mej.

Tado Oršolić objavlja razpravo Teritorialne snage za francuske uprave u Dalmaciji (1806–1809) (str. 271–289). Prikazane so delovanje, preobrazba in funkcionalnost teritorialnih sil v Dalmaciji v omenjenem obdobju francoske uprave. Njihova vloga pri ohranjanju reda in miru je bila zelo pomembna in edinstvena. Generalni provizur Dalmacije Dandolo je izvršil njihov preustroj, s čimer je ustvaril zelo učinkovite sile, ki so skrbele za mir, in so bile razporejene po vseh okrožjih, okrajih, občinah in vaseh, tako na celini kakor na otokih. Te sile so v obliki izvidnic in obhodov preprečevale razna hudo delstva kakor so plenitve, uboji, krvna maščevanja ter so razbijale hajduške skupine. To delovanje se lahko oceni kot zelo pozitivno.

Ivan Pedrin objavlja razpravo Otpor francuskoj vlasti u Dalmaciji i ilirskim pokrajinama poslije 1806. (str. 291–308). Avtor je raziskal avstrijske vire o ozadju sporov med Avstrijo in Francijo v Dalmaciji in Ilirskih pokrajinah. Iz virov je razvidno, da je francoska oblast uvedla v zasedene kraje številne sodobne pravne in oblastne inštitute, da pa je tudi Avstrija skrbela za posodabljanje. Francozi so imeli vse do konca svoje zasedbe vojaško premoč, ni pa Avstrije dosegala pri obveščevalnih službah. Ukrepi Francozov so bili nepremišljeni in politično zgrešeni, posebno ko so Dalmacijo pripojili k kraljevini Italiji in ko so pozneje od delov hrvaškega narodnega teritorija skušali skrpati nov narod. Francozi so sicer imeli svoje privržence, vendar so čedalje bolj izzivali upor širšega naroda, posebej zaradi splošnega novačenja vojakov in visokih vojnih davkov. S tem so izzvali odpor naroda, zlasti kmetov. Pogosti so bili oboroženi spopadi, plenitve in pokoli, kar je leta 1813 dovedlo do splošne narodne vstaje, ki jo je Avstrija podpirala z orožjem.

Stanko Piplović objavlja zanimivo razpravo Prilog poznavanju dalmatinskih solana u XIX. stoljeću (str. 309–326). Na podlagi katastrskih načrtov iz prve polovice 19. stoletja, uradnih upravnih šematizmov in drugih poznejših vesti daje avtor novejšje podatke o videzu in spremembah, ki so nastale na solinah v Dalmaciji v sto letih avstrijske uprave. Priloženi, doslej neobjavljeni načrti imajo posebno dokumentarno vrednost, ker prikazujejo razpored in velikost posameznih kompleksov na začetku obravnavanega obdobja. Besedilni dodatki k načrtom niso v celoti ohranjeni, vendar pa tudi nepopolni omogočajo dober vpogled v novo stanje, ki se je bistveno razlikovalo od onega v času beneške uprave.

Šime Peričić razpravlja O broju Talijana/Talijanaša u Dalmaciji XIX. stoljeća (str. 327–355). Ta razprava je izredno aktualna, ker je neke vrste odgovor na ponovne sicer prikrita težnje italijanskega iredentizma po prisvajanju Dalmacije, posebej Zadra. Razlog za to pa naj bi bilo veliko število Italijanov v tej deželi, zlasti v 19. stoletju. Obsežnih podatkov seveda ne moremo povzeti. Zainteresirani

bralci bodo morali prebrati razpravo v celoti. Izjemno zanimiva pa je ugotovitev, da so se po letu 1882 nekateri od renegatskih Srbov in Hrvatov vrnili k svojim koreninam, medtem ko so se pravi Italijani izseljevali v Istro, Trst in Slovensko Primorje.

Tihomir Rajčić objavlja razpravo: Slika Hrvata u nacionalnoj ideologiji srpske stranke u Dalmaciji 80-ih godina XIX. stoljeća (Srpski list /glas/ o Hrvatima) (str. 357–374). Pisec analizira stališče »Srpskega lista (glasa)«, glasila Srpske stranke u austrijskoj Dalmaciji do hrvatske nacije. Avtor ugotavlja, da ta časopis šteje Hrvate za »slabo« in »nenaravno« nacijo, ki ji odreka vsako možnost samostojnega obstoja. S tem se ujema, da ta časopis šteje Hrvate za »klerikalce« in »šoviniste«, ki z izrabljanjem vere, šolstva in državnega prava ter s pomočjo Vatikana in Avstro-Ogrske želijo »uničiti« Srbe. Srbska stranka je videla rešitev hrvaško srbskih nasprotij v priznanju posebnega kulturnega položaja Srbov, oziroma v etnični delitvi hrvaških dežel ali pa v srbizaciji Hrvatov.

Marjan Diklić je prispeval razpravo: Dvije pobjede don Ive Prodana na izborima u carevinsko vijeće u Beću (str. 375–391). Don Ivo Prodan (1852–1933) je bil pomemben publicist in politik pravaške usmeritve in utemeljitelj ter razširjevalec dalmatinskega pravaštva v drugi polovici 19. stoletja. Opisano je njegovo delovanje ter dvakratna izvolitev za poslanca v Državni zbor na Dunaju.

Ivan Balta objavlja razpravo: Iseljavanje iz Slavonije u Ameriku od 1905. do 1910. godine (str. 393–417). To delo temelji na virih Državnega arhiva v Osijeku, Hrvatskega državnega arhiva v Zagrebu, na raznih časopisih in revijah ter na historiografskih virih. Iseljavanje v Ameriko od začetka 19. stoletja je doseglo svoj vrh v letih 1905–1910. Vzroki za to so bili gospodarski in politični: drobno-posestniška zemljiška struktura, zemlje se skoraj ni splačalo obdelovati, industrializacija, povečanje števila mezdnih delavcev, rapidno večanje števila prebivalcev, okrepljena madžarizacija Slavonije z velikomadžarskim programom »Julijanske akcije« prek železnice in šol, strankarski spori, idejno-politično razslojevanje slavonskega prebivalstva (narodnjaki, pravaši, avstrofilii, madžarofili, koalicionisti, južni Slovani, socialdemokrati). Iseljavanje v ZDA je prvotno bilo usmerjeno v rudarske revirje, kmetijske pokrajine in v industrijska mesta, kakor so bila New York, Chicago, San Francisco in druga.

Mislav Elvis Lukšić objavlja Bibliografijo dr. Šime Peričića (od 1963. do 2002. g.) (str. 419–446) ob 40-letnici znanstveno-raziskovalnega dela in ob odhodu v pokoj omenjenega slavljenca.

Objavljenih je še šest prikazov raznih hrvaških zgodovinskih knjig.

Jože Maček

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru. 50. obljetnica Zavoda za povijesne znanosti u Zadru. Zadar : Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2004. 562 strani. (Svezak ; 46)

Omenjeni obletnici je namenjen zapis 50. godišnjica Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru (1954–2004) (str. 1–29). V njem so s kratkimi biografijami in bibliografijami predstavljeni vsi sodelavci tega zavoda, znanstveno-raziskovalna, strokovna ter izdajateljska dejavnost.

V prvi razpravi obdeluje Zvezdan Strika vprašanje Kada i gdje se prvi put spominje zadarski biskup? (str. 31–64). To vprašanje je za dalmatinske cerkvene razmere zelo pomembno. Avtor se je dokopal do sklepa, da je v Zadru že v začetku 4. stoletja bil mestni škof, vsekakor še pred milanskim ediktom. Ta škof je podpiral odloke Rimske sinode iz leta 341, nekoliko kasneje pa je sodeloval na cerkvenem zboru v Sardici. Zdaj poznamo samo ime zadarskega škofa Feliksa iz leta 381, ki je sodeloval na Oglejski in Milanski škofijski sinodi. Po dodatnih virih pa je mogoče sklepati, da je v Zadru že koncem 3. stoletja bila škofija.

Gherardo Ortalli objavlja članek: Petar II. Orseolo – *dux veneticorum et dalmaticorum* (str. 65–76). Gre za prevod izvirnega članka, ki je bil objavljen pod skoraj identičnim naslovom v zborniku Venezia e la Dalmazia. Anno Mille. Treviso 2002, 13–27, zato ga ne kaže podrobneje predstavljati.

Šime Peričić objavlja krajši zapis: Otok Maun u prošlosti (str. 77–84). Otok Maun leži med otokoma Pag in Olib in ga je kralj Petar Krešimir že aprila 1069 daroval zadarskemu samostanu sv. Krševana. Čeprav je bil v sestavu tega znamenitega samostana, je skoraj pozabljen. Pisec je poskusil na podlagi